O‘ZBEK KOMMUNIKATIV MADANIYATIDA KINETIK VOSITALARNING LINGVOPRAGMATIK TALQINI

Alibekova Nigina Zafarovna
mustaqil tadqiqotchi
alibekovanigina@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda o‘zbek muloqotida qo‘llanadigan kinetik vositalarning lingvopragmatik va lingvokulturologik xususiyatlari yoritiladi. Noverbal kommunikatsiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblangan jest, mimika, pantomimika, bosh va tana harakatlarining kommunikativ jarayondagi o‘rni tahlil qilinadi. Kinetik vositalarning verbal nutqni to‘ldirishi, mazmunni kuchaytirishi, muloqotni tartibga solishi hamda ayrim vaziyatlarda verbal birliklarning o‘rnini bosishi misollar asosida ko‘rsatiladi. Shuningdek, ularning ma’nosi kommunikativ vaziyat, suhbatdoshlarning yoshi, ijtimoiy mavqei, o‘zaro munosabati va milliy-madaniy me’yorlar bilan bog‘liqligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: kinetika, kinesika, kinetik vositalar, noverbal kommunikatsiya, mimika, pantomimika, lingvopragmatika, lingvokulturologiya, kommunikativ xulq, milliy-madaniy semantika.

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КИНЕТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В УЗБЕКСКОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЕ

Аннотация. В данном тезисе освещаются лингвопрагматические и лингвокультурологические особенности кинетических средств, используемых в узбекском общении. Анализируется роль жестов, мимики, пантомимики, движений головы и тела в коммуникативном процессе, которые являются важными компонентами невербальной коммуникации. На примерах показано, что кинетические средства дополняют вербальную речь, усиливают содержание, регулируют общение и в некоторых ситуациях заменяют вербальные единицы. Также обоснована связь их значения с коммуникативной ситуацией, возрастом собеседников, социальным статусом, взаимоотношениями и национально-культурными нормами.

Ключевые слова: кинетика, кинетика, кинетические средства, невербальная коммуникация, мимика, пантомимика, лингвопрагматика, лингвокультурология, коммуникативное поведение, национально-культурная семантика.

LINGUOPRAGMATIC INTERPRETATION OF KINETIC MEANS IN UZBEK COMMUNICATIVE CULTURE

Abstract. This paper highlights the linguopragmatic and linguocultural features of kinetic means used in Uzbek communication. It analyzes the role of gestures, facial expressions, pantomime, and head and body movements – important components of non-verbal communication – in the communicative process. Using examples, it demonstrates how kinetic means complement verbal speech, reinforce meaning, regulate communication, and, in certain situations, replace verbal units. Furthermore, it establishes that their meaning depends on the communicative situation, the interlocutors' age, social status, mutual relationship, and national-cultural norms.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Keywords: kinetics, kinesics, kinetic means, non-verbal communication, facial expressions, pantomime, linguopragmatics, linguoculturology, communicative behavior, national-cultural semantics.

Insonlar o‘rtasidagi kommunikatsiya faqat verbal vositalar asosida shakllanmaydi. Muloqot jarayonida ovoz ohangi, pauza, yuz ifodasi, qo‘l va bosh harakatlari, tana holati kabi noverbal vositalar ham muhim kommunikativ vazifani bajaradi. Shuning uchun nutq mazmunini to‘liq anglashda verbal birliklar bilan bir qatorda noverbal belgilarni ham hisobga olish zarur. Noverbal kommunikatsiyaning muhim yo‘nalishlaridan biri kinesika bo‘lib, u insonning muloqot jarayonidagi tana harakatlari, jestlari, mimikasi va boshqa ko‘rinadigan xatti-harakatlarini o‘rganadi. Kinetik vositalar esa ana shu harakatlarning kommunikativ ma’no ifodalovchi birliklari sifatida namoyon bo‘ladi. Ular ko‘pincha verbal nutq bilan birgalikda qo‘llanib, uning mazmunini to‘ldiradi yoki kuchaytiradi. Masalan, “Xush kelibsiz!” ifodasi qo‘lni ko‘ksiga qo‘yish, boshni biroz egish yoki tabassum bilan aytilganda, undagi hurmat va samimiyat mazmuni yanada kuchayadi. Ayrim hollarda esa kinetik harakat verbal ifodaning o‘rnini to‘liq egallashi mumkin. Boshni yuqoridan pastga qimirlatish rozilikni, ikki tomonga silkitish esa inkorni anglatishi mumkin.

Kinetik vositalarning asosiy xususiyatlaridan biri ularning kontekstual xarakterga ega ekanligidir. Bir xil harakat turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha ma’no ifodalashi mumkin. Jumladan, boshni egish kattaga hurmat, uzr so‘rash, uyat, rozilik yoki bo‘ysunish kabi mazmunlarni anglatishi ehtimol. Shuningdek, kulimsirash ham faqat quvonchni emas, balki noqulaylikni yashirish, kinoya yoki kommunikativ vaziyatni yumshatish kabi ma’nolarni ifodalashi mumkin. Shu jihatdan kinetik vositalarning pragmatik ma’nosini aniqlashda uch omil muhim hisoblanadi: harakatning shakli, kommunikativ vaziyat va so‘zlovchining kommunikativ niyati. Demak, kinetik birlikning ma’nosi doimiy emas, balki vaziyat va kontekst asosida shakllanadigan dinamik hodisadir. O‘zbek kommunikativ madaniyatida kinetik vositalar milliy-madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘langan. Kattalarga hurmat, mehmondo‘stlik, kamtarlik, andisha va samimiyat kabi qadriyatlar turli tana harakatlari orqali ham ifodalanadi. Masalan, qo‘lni ko‘ksiga qo‘yish hurmat, ehtirom va samimiyatni; boshni egish hurmat, kamtarlik yoki uzrni; qo‘l qovushtirib turish itoatkorlik, kamtarlik yoki hurmatni; qo‘l silkitish esa xayrlashuv va samimiy munosabatni ifodalashi mumkin. Duoga qo‘l ochish harakati esa iltijo, ezgu tilak va diniy-madaniy qadriyatlar bilan bog‘liq mazmunga ega.

Kinetik vositalar badiiy matnlarda ham alohida ahamiyat kasb etadi. Yozuvchi qahramonning ruhiy holatini bevosita izohlash o‘rniga uning tashqi harakatlarini tasvirlash orqali o‘quvchiga muayyan psixologik holatni anglatishi mumkin. “Qoshini chimirdi”, “labini burdi”, “boshini egdi”, “ko‘zini olib qochdi”, “qo‘lini ko‘ksiga qo‘ydi” kabi tasvirlar qahramonning ruhiy holati, munosabati yoki kommunikativ niyatini ochib beradi. Shu sababli badiiy matndagi kinetik birliklar oddiy tasviriy vosita emas, balki semantik, pragmatik va psixologik yuklamaga ega birlik sifatida qaralishi lozim. Kinetik vositalarning milliy-madaniy xususiyati ularni boshqa tillarga tarjima qilishda ham muayyan muammolarni yuzaga keltiradi. Chunki harakatning tashqi ko‘rinishini tarjima qilish uning madaniy va pragmatik mazmunini to‘liq yetkazib bermasligi mumkin. Shu sababli tarjimada harakatning nomi, kommunikativ vazifasi va madaniy semantikasi birgalikda hisobga olinishi zarur. Kinesika bo‘yicha tadqiqotlarda R. L. Birdwhistell, P. Ekman va W. V. Friesen kabi olimlarning ishlari muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek tilshunosligida esa pragmatik va kommunikativ hodisalarni o‘rganishda Sh. Safarovning tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek muloqotidagi kinetik vositalar kommunikativ jarayonning muhim noverbal komponenti hisoblanadi. Ular verbal nutqni to‘ldirish, mazmunni kuchaytirish, emotsional-ekspressivlikni ta’minlash, muloqotni boshqarish va ayrim holatlarda verbal ifodaning o‘rnini bosish vazifalarini bajaradi. Kinetik birliklarning mazmuni ularning tashqi shakli bilangina belgilanmaydi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ularning haqiqiy kommunikativ ma’nosi kontekst, kommunikativ niyat, suhbatdoshlarning ijtimoiy munosabati va milliy-madaniy me’yorlar asosida shakllanadi. Ayniqsa, o‘zbek muloqotida qo‘lni ko‘ksiga qo‘yish, bosh egish, qo‘l qovushtirish, qo‘l silkitish va duoga qo‘l ochish kabi harakatlar milliy kommunikativ xulqning o‘ziga xos belgilarini namoyon etadi. Shu bois kinetik vositalarni lingvopragmatik va lingvokulturologik jihatdan o‘rganish o‘zbek xalqining kommunikativ xulqi, milliy qadriyatlari va madaniy kodlarini chuqurroq anglashga yordam beradi. Mazkur yo‘nalish badiiy tarjima, madaniyatlararo kommunikatsiya hamda zamonaviy nutq texnologiyalarini rivojlantirish uchun ham muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Safarov Sh. ***Pragmalingvistika***. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
2. Begmatov E. ***O‘zbek tili antroponimikasi***. – Toshkent: Fan, 2013.
3. Hoshimov M. ***Noverbal muloqot vositalari va ularning badiiy matndagi ifodasi***. – Samarqand, 2018.
4. Birdwhistell R. L. ***Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication***. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1970.
5. Ekman P., Friesen W. V. The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage, and Coding // ***Semiotica***. – 1969. – Vol. 1. – P. 49-98.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.